

Đuro Blažeka – Nyomárkay István – Rác Erika: Mura menti horvát tájszótár / Rječnik pomurskih Hrvata. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 95. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2009. 395 lap

A tájszótárak általánosan hangoztatott célja a szókincs lassan kivesző (vagy kiveszőnek gondolt) elemeinek a megmentése. Főként abban az esetben megokolt ez a cél, ha a szótározott nyelvjárás vagy kisebb helyi nyelv beszélői nem anyanyelvi területen élnek, legyen az anyanyelv területétől való távolság kisebb vagy nagyobb, új keletű vagy hosszabb időszakra visszamenő. Ez az eset áll fenn a nyugat-magyarországi, Mura menti horvát nyelvjárást tekintve. Ezt a nyelvjárást (horvát definícióval: *govor* 'beszéd') kb. nyolc-tíz községben beszélik, amelyek közül lélekszám tekintetében három: Murakeresztúr, Tótszerdahely és Molnári emelkedik ki. Az itt élő horvát nemzetiség tulajdonképpen évszázadok óta kétnyelvű, a magyar nyelv dominanciájával. Ezt nem csupán számos átvett magyar szó és kifejezés, de több magyaros grammatikai szerkezet is mutatja.

Az említett községek lakossága a kaj nyelvjárás egy helyi változatát használja, amely azonban több, kisebb-nagyobb eltérést mutat még a felsorolt helységek nyelvhasználatában is. A *kaj* 'mi, mit?' névmásról elnevezett nyelvjárást Zágráb környékén, a hajdani Zágráb, Varasd és Bjelovar-Kőrös vármegyék területén beszélték, és beszélik ma is. Ez a nyelvjárás (horvát definícióval: *narječje*) a három nagy horvát nyelvjárás egyike, amely a 16. századtól kezdve elsősorban jelentős lexikográfiai munkákkal dicsekedhet, amelyek fontos forrásai a magyar–horvát nyelvi kölcsönhatások történeti kutatásának is. A 19. század közepén bevezetett egységes irodalmi nyelv alapja azonban több ok folytán nem ez a nyelvjárás lett. Így megmaradt dialektusszinten, noha a legújabb korban is jelentős horvát írók művelték, igaz, inkább csak stíluscéllal. Szókincsét is csak igen-igen korlátozott mértékben vették fel a horvát akadémiai nagyszótárba (*Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*), a kaj nyelvjárás szótár napjainkban jelenik meg folyamatosan, füzetenként. Több neves horvát és szerb dialektológus foglalkozott a leírásával, a klasszikus iskola képviselőjétől, Stjepan Ivšićtól egészen a napjainkig alkotó Mijo Lončarićig, aki e nyelvjárást áttekintő monográfia szerzője is.

A tájszótár anyagát anyanyelvi beszélők, többségükben az említett községekben dolgozó tanárnők gyűjtötték, az egyik szerző, Rác Erika irányításával, aki nem sokkal a szótár megjelenése előtt védte meg *A Mura menti kaj-horvát nyelv* című PhD-értekezését. A gyűjtés szakszerűsége ilyen módon garantált volt. A verifikáció és a fonetikai leírás munkáját az ismert horvát nyelvjáráskutató, Đuro Blažeka végezte. Az összegyűjtött szó- és kifejezésanyag végső ellenőrzése Đuro Blažeka és Nyomárkay István munkája. A primér irodalmi horvát jelentések részben a gyűjtőtől származnak, ellenőrzésük és véglegesítésük közös munka eredménye. A magyar jelentések végső rögzítése és a német nyelvi jelentések megadása Nyomárkay István munkája.

A szótár mintegy 11 ezer címszót tartalmaz. Szerkesztése hagyományos: a nyelvjárás címszót a helyi kiejtésnek megfelelő fonetikai leírás követi; a szokásos grammatikai adatokat az irodalmi horvát jelentés, vagy ha ez egy lexémával nem oldható meg, akkor körülíró értelmezés követi, majd pedig a magyar és a német jelentés következik. A szócikket egy-egy, a címszó használatát illusztráló példamondat zárja. A magyar és a német jelentések megadása korántsem egyszerű feladat, például egyszerűen a *mlaćiti se* 'langyosodik; lauwarm werden' jelentésének megadása, de körülírást kell alkalmazni (sok más szó mellett) a *mišungerati* 'stavljati mješavinu cementa i vode' ('cementet és vizet összekever') esetében, mivel a standard horvátban az ige nincs meg. A magyar és a német jelentés ebben az esetben egyszerű: 'összekever, misungol; (ver)mischen'. Nehéz feladat azonban magyar és német nyelven a címszóként szereplő ige folyamatos és befejezett aspek-

tusú alakjai közötti különbséget érzékeltetni. Így például a *spuhati* 'kifűj; ausblasen' imperfektív alak (*veter se spuhal vun se lišće* 'a szél kifűjta az összes levelet/folyamatosan/'), a *spuhnuti* imperfektív (*najemput je spuhnul veter* 'egyszerre csak elkezdett fűjni a szél'); a magyarban és a németben csak körülírással lehetséges: 'fűjni kezd, elkezd fűjni; zu blasen beginnen' és lehetne folytatni a példák sorát.

A nyelvjárási vagy helyi nyelvi szókincs megőrzése mellett a nyelvjárási szótárak fontos forrásai a nyelvek közötti érintkezésnek is. A szótár nagymértékben hozzájárulhat a nyelvi kapcsolatok kutatásához is, ugyanis számos német, magyar és újlatin eredetű szót tartalmaz. A nyelvi kölcsönzések sokoldalúsága magától értetődik olyan nyelvi környezetben, amelyben kétnyelvűség áll fenn. A jelentős számú német szó jelenlétét a német nyelv évszázados hatása magyarázza, például: *cimerman* 'ács', *dunst* 'dunszt', *fertik* 'kész', *fraj* 'szabad', *francl* 'rojt', *gank* 'gang', *partviš* 'partvis'. A magyar hatás a magyar nyelvi környezet következménye, például: *akov* 'akó', *birov* 'bíró', *čonta* 'csont', *đileš* 'gyűlés', *fela* 'fэле', *gat* 'gát', *hajov* 'hajó', *mužikaš* 'muzsikás, zenész'. Újlatin eredetű szavak például: *baratati* (< velencei *baratàr*) 'kezel, bánik valamivel', *fačol* (< olasz *fazzolo/fazuolo*) 'fátyol', *kalež* (< velencei *calese*) 'kehely', *kaštiga* (< olasz *castigo*) 'büntetés', *kaštigati* (< olasz *castigare*) 'büntet'.

A dialektológiai szótárak, azaz az egyes nyelvjárások vagy kisebb helyi nyelvek anyagának összegyűjtése túlmenően azon, hogy a szókincs egy bizonyos állapotának rögzítését jelenti, mint olyan nyelvi anyag is jelentős, amely általános következtetések levonására, esetleg újabb tendenciák megfigyelésére is alkalmat nyújt. Ebből a szempontból érdekesek azok a jelenségek, amelyek idegen (esetünkben többségi nyelvi) átvételek. Az átvett és a nyelvhasználatban elfogadott élő idegen szavak többségükben alkalmazkodnak az átvevő nyelv(járás) morfológiai rendszeréhez. A magyar *mafla* például nőnemű főnévként került át a Mura menti horvát nyelvjárásba, így a beszélők azonnal megalkották hímnemű párját is: *mafleš*.

Az átvételekben fokozott mértékben érvényesül a nyelvi ökonómia, amely „erősebb”, mint a rendszer kényszere. Hiába van például az 'óvoda' fogalmára megfelelő anyanyelvi szó (nemcsak a horvátban, de valamennyi szláv nyelvben), a magyar *óvoda* rövidebb, sőt még *óvodás* is képezhető belőle, amelyet a horvát csak körülírással tud kifejezni. A nyelvi ökonómia mellett az *óvoda* jól példázza azt is, hogy a kétnyelvűségben élő Mura menti beszélők nyelvi világképe is eltér a horvátországi beszélőekétől, ugyanis az átvett magyar szó szemléleti háttere, tudniillik az *örzés*, *óvás* képzete jobban fejezi ki az intézmény funkcióját, mint a német *Kindergarten* mintájára alkotott horvát *dječji vrtić* tükörszó. Ez a példa is mutatja, hogy a világ nyelvi képének vizsgálatával számos érdekes, eddig talán kevésbé kutatott nyelvi jelenség is előtérbe kerülhet.

A nyelv alkotóerejét mutatják azok a szavak, amelyeket olyan fogalmak, folyamatok vagy cselekvések megnevezésére vesznek át, amelyek az átvevő nyelvben (nyelvjárásban) nem léteztek. Nincs horvát szó a magyar *maszokol* által jelölt cselekvés vagy foglalatosság kifejezésére, de a nyelvjárás beszélői anyanyelvük szabályai szerint megalkották a *masekerati* igét. Az ilyen típusú szavak természetesen az átvevő nyelvjárás elemei maradnak, az anyaország számára a fogalom ismeretlen.

Összességében elmondható, hogy a tájszótár megjelenésével nemcsak a szláv nyelvjárások kutatását gazdagította, hanem a magyar dialektológia is meríthet belőle. A szótár szisztematikus és alapos gyűjtőmunka megbízható alapossággal feldolgozott eredménye, amely hasznos kézikönyv lehet mindazok számára, akik a magyarországi horvát nyelvjárások és általában a dialektológia iránt érdeklődnek.

Ki kell emelnünk, hogy a Mura menti horvát tájszótárt a Matica hrvatska iseljenika (A Horvátországon kívül élő horvátok tudományos társasága) a 2009-ben napvilágot látott legszínvonalasabb munkának értékelte. Az ünnepélyes bemutatón, a 2009 novemberében rendezett Zágrábi Könyvkiállítás- és Vásáron Nyomarkay István mutatta be. A kötet igényes kiállítása a Tinta Könyvkiadó munkáját dicséri. Érdekességképpen jegyezzük csupán meg, hogy a szótár jelentős példányszámban el is kelt. Már közvetlenül a megjelenés, illetve a bemutató után élénk sajtóvisszhangot váltott ki.

Dudás Előd

ELTE BTK

Nyelvtudományi Doktori Iskola